

BREUS NOTES SOBRE ELS MOLINS FARINERS D'AIGUA A LA CONCA ALTA DEL GAIÀ. SEGLES XIII i XIV*

Maria Lluïsa CASES I LOSCOS

A la Conca alta del Gaià o Segarra Tarragonina -àrea integrada per la divisió comarcal de 1936 a la comarca de la Conca de Barberà- des de Santa Coloma de Queralt, on neix el riu Gaià, fins a Seguer, han estat identificats per Salvador Palau i Rafecas 23 molins fariners d'aigua. Aquest número, si tenim en compte els escassos 13 km. que hi ha entre un punt i altre, és per ell mateix indicador de la importància que aquesta zona, actualment molt despoblada, va tenir (1).

Els molins fariners, peça important dins l'economia medieval, estigueren fortament lligats als mercats comarcals, en aquest cas el de Santa Coloma de Queralt, que esdevindrà un important nucli comercial. Aquests molins foren propietat tan aviat de la família Queralt, del monestir de Santes Creus, o del Convent de Santa Maria de Bell-lloc com de l'església de Santa Coloma. En general, però, poques són les notícies que d'ells tenim. Salvador Palau i Rafecas ja s'exclama en el seu estudi

* Agraeixo les informacions i notes facilitades per la senyoreta Francesca Español i Bertran.

1.- Salvador PALAU I RAFECAS, *Els molins fariners d'aigua a la Conca alta del riu Gaià*, a «Recerques Lleidatanes», Tàrrrega, 1978, pàgs. 13-31.

Els molins fariners ...que més d'un cop hauré d'utilitzar com a punt de referència per aquest estudi, i així fa constar: «poquíssimes -han estat les dades antigues que he pogut aportar, poquíssimes per a l'història que hi deu haver de cada molí» (2). Aquestes «poquíssimes dades» que ell ha pogut aportar han estat extretes principalment de documentació parroquial. Per contra, per a aquest estudi s'ha treballat el fons dels manuals notariaus de Santa Coloma de Queralt custodiat a l'Arxiu Històric Provincial de Tarragona. A través del contingut d'aquests manuals he pogut establir, o millor, distingir, dos grups de molins, que es diferencien no sols per la seva situació geogràfica, -uns situats a la riera de Sant Gallart, i altres a la riera de Santa Coloma-, sinó també per la seva condició jurídica, els primers propietat del monestir de Santes Creus, i els segons de la casa de Queralt, senyors de Santa Coloma (3).

La identificació dels molins referits en la documentació dels segles XIII i XIV i els molins que encara avui es conserven en els termes de Santa Coloma de Queralt i Les Piles, ha estat possible gràcies a dos plets que donen referències de la situació geogràfica dels molins, un de l'any 1362 entre els molins de la riera de Santa Coloma, i l'altre, de l'any 1387 entre els dos de Sant Gallart.

Així doncs, l'estudi que aquí presento, vol ésser una aportació, encara que breu, al coneixement d'aquests molins; estudi que s'inclou dins d'un treball més ampli que juntament amb Francesca Español estem preparant sobre els molins fariners a la Conca alta del Gaià des d'un punt de vista jurisdiccional.

I MOLINS FARINERS DE LA RIERA DE SANTA COLOMA

Prop de la vila de Santa Coloma de Queralt, ja en la riera del mateix nom, es troben tot un seguit de construccions de molins fariners que formaven el que en diuen «camí dels molins».

La primera notícia documentada que tenim, en relació a aquests molins, fa referència al molí d'en Guiribert, escrit també Guiliber (4).

2.- *Ibid.*, pàg. 14.

3.- Per a l'estudi de la casa de Queralt veure Joan SEGURA I VALLS, *Història de Santa Coloma de Queralt*, (refosa i ordenada en la seva ampliació per Joaquim SEGURA LAMICH), Santa Coloma de Queralt, 1953.

4.- És el molí n.º 3 o molí de la Torre de la relació de Palau i Rafecas. *Ibid.*, pàgs. 18-19.

Pere de Queralt, el dia 16 de desembre de 1270 ⁽⁵⁾, atorgava el molí a Bernat Guilibert i a la seva dona Maria; el document diu: ...«Nos Petrus de Queralto per nos et per omnes nostros succesores cum hoc publico instrumento perpetuo valituro, gratis et ex certa sciencia, damus et stabilimus in perpetuum vobis Bernard Guilibert et uxor vestre Marie et vestris omnis...», l'establiment a perpetuïtat es feia sobre les dues parts que integraven el molí, havien de pagar 10 sous, moneda de tern de Barcelona, i cens anual, per Santa Maria d'agost, de sis mitgeres i una quartera de forment, i altres sis mitgeres i una quartera d'ordi ⁽⁶⁾. Quan es realitzà aquest contracte emfitèutic el molí era ja conegut pel nom d'en Guilibert, la qual cosa denota que aquesta família venia fruïnt del molí des de feia temps.

Una de les clàusules de l'establiment donava permís als emfiteutes de poder traslladar o canviar de lloc el molí, sempre que fos des del molí d'en Bonfiyll al molí de n'Arnau Pelliser.

El molí d'en Bonfill no és altre que el molí nou o també anomenat, encara que més tard, de Santa Maria de Bell-lloc, situat al vessant esquerre de la riera, propietat, primer, del Convent de Santa Maria de Bell-lloc, que passà a la família Queralt i que l'any 1301 retornà al Convent per donació feta al seu majoral, Fra Guillem Bover, pel noble Pere de Queralt ⁽⁷⁾. El mateix Guillem Bover, l'any 1325, el 10 d'agost, establia en el molí Jaume Andreu i la seva dona Guillerma, de Santa Coloma, des del dia de la data fins a la propera festa de Pasqua, mitjançant el pagament de 5 punyeres de forment cada setmana. Una altra notícia del mateix caire fa referència a l'any 1341, quan el majoral del convent, aleshores Dominico de Cubells, dóna el molí a Guillem Spelt d'Argençola i als seus per un any i haurà de pagar set punyeres i mitja de forment cada setmana ⁽⁸⁾.

Aquest era el primer molí que rebia l'aigua de la sèquia que sortia de la resclosa, anomenada, actualment, de «l'escorxadon», i que anava portant l'aigua d'un molí a l'altre. El «camí de molins», abans esmentat, no és altre que el recorregut que feia aquest canal que, després de creuar la riera per un petit aqüeducte, menava l'aigua al molí de Guiri-

5.- A.H.P.T. (Arxiu Històric Provincial de Tarragona). Santa Coloma de Queralt, Manual Notarial, 1362, n.º 3888, fols. 42r-43v.

6.- Les mesures són segons les estipulades a Santa Coloma de Queralt.

7.- PALAU I RAFECAS, *Ibid.*, pàgs. 16 i 18.

8.- A.H.P.T. Santa Coloma de Queralt, Manual notarial, 1325-1326, n.º 3837, fol. 84 i manual notarial, 1341, n.º 3861, fol. 113r.

bert, passava després pel molí d'en Pocarull, cap al molí del Petronillo, d'on anava al molí del Sol i d'aquí a la riera, on moria ⁽⁹⁾.

El molí de n'Arnau Pelliser, un altre dels molins al·ludits en el document de 1270, es correspon, amb tota seguretat, amb el molí d'en Pocarull ⁽¹⁰⁾, situat a uns 300 metres de la riera. L'any 1297, el 17 de febrer, el rector de l'església de Santa Coloma de Queralt Jaume de Bianya, i Bernat de Bianya, jurisperit, establiren a perpetuïtat a Ramon Peireylo en el molí d'en Pelixer amb la peixera, sèquies, bassa i altres estris del molí, per cens, a pagar per Santa Maria d'agost, de nou mitgeres de blat: quatre mitgeres i mitja de forment i altres tantes d'ordi. D'aqueste, tres mitgeres, meitat de forment i meitat d'ordi, eren per a Jaume de Bianya, ja que aquest tenia una tercera part del molí, mentre que les altres sis mitgeres de blat, també meitat forment-meitat d'ordi, eren per a Bernat Bianya que havia rebut les altres dues terceres parts d'en Berenguer Pelixer de Santa Coloma i la seva dona Agnès, pel preu de 400 sous.

En aquest cas no està concordat que s'hagi d'abonar una quantitat de diners per l'establiment; el motiu seria que el casal i el cup o cacau del molí s'havien d'edificar de nou ⁽¹¹⁾.

Una altra particularitat és que Pere de Queralt, senyor de Santa Coloma, signà al costat de Jaume i Bernat de Bianya, tot aprovant l'establiment. Aquest fet és possible perquè de tots és conegut, que a Catalunya -a excepció de Barcelona i el seu territori on estava permesa l'existència d'un senyor directe i tres de mitgers- era autoritzat que a més del senyor directe i de l'emfiteuta, hi hagués un altre mitger ⁽¹²⁾.

L'any 1348, el molí d'en Guiribert era en mans d'Elisenda, vídua de Bernat Guilibert, que contractava a Bernat Zaclota, pel temps d'un any, perquè fes treballar el molí; el sou estipulat era la meitat de la mòlta i la meitat de tots els guanys ⁽¹³⁾.

No tornarem a tenir notícies d'aquest molí fins l'any 1362, en què Pere Arthau, capellà de la capellania de Sant Martí instituïda en l'església major de Santa Coloma, Ponç de Muntanyola i Guillem Bover, que

9.- Vegeu mapa pàg. 12.

10.- N.º 4 del catàleg de Palau i Rafecas, *Ibid.*, pàgs. 19-20,

11.- Les crescudes sobtades i fortes de les aigües de les rieres feien, sovint, que les peixeres, recs, així com el molí i les seves dependències: corrals, casal,... fossin damnats i inclús ensorrats.

12.- Jayme TOS Y URGELLÈS *Tratado de la cabrevación y estilo del Principado de Cataluña*, Barcelona, 1784, pàgs. 37-40, 113.

13.- A.H.P.T., Santa Coloma de Queralt, Manual de Berenguer Guiribert, 1348, n.º 3869, fol. 80 r.

tenen llurs molins en la riera de Santa Coloma «l'ún après l'altre» posen plet contra Pere Guiribert, hereu -a l'edat de 6 anys, segons declaració de Bernat Vidal àlias Novel-(14) del seu pare Bernat Guiribert.

La causa està motivada per una peixera construïda sota el Molí d'en Guiribert, i dins dels seus límits, d'on els esmentats prenen l'aigua necessària per als molins. Els acusadors es queixen que Pere Guiribert i el seu pare, en repetides ocasions, han trencat la peixera, i han tallat així el pas de l'aigua.

No era aquest, però, el primer plet que hi ha per causa d'aquesta resclosa, anomenada també subpeixera, per tal com més amunt hi havia una altra peixera, la major, d'ús comú i «molt antiga», que es correspon amb la resclosa de «l'escorxador».

El document, datat a 13 de setembre de 1280 (15), recull la sentència donada per Pere Rubei, jutge constituït per a escatir la querrel·la existent entre Bernat Guiribert, per una part, i Arnau Pelliçer, Guillem Isarn, Ramon Ysarn i Ermesenda Prunera, per l'altra part, que acusen el primer d'obstacularitzar-los la presa de l'aigua de la peixera, situada dins els límits de les terres d'en Guiribert i que n'Arnau i la seva dona havien comprat al senyor Pere de Queralt (més que la peixera, el matrimoni Pelliçer hauria comprat el dret a construir-la). La sentència, a més de fer constar com no era intenció del noble Pere de Queralt injuriar Bernat Guiribert per la donació feta a en Pelliçer, estableix que s'ha d'enderrocar tota la part de la peixera i dels recs que des d'ella menen l'aigua fins a les basses dels molins dels esmentats Pelliçer, Isarn i Prunera, que estiguin construïts en terres d'en Guiribert; aquests es poden tornar a edificar en altre lloc, sempre i quan no siguin terres d'en Bernat Guiribert i amb el permís corresponent donat a Santa Coloma, i -es podria afegir- pel senyor de Santa Coloma.

L'escrit està ratificat pel notari de Santa Coloma, Joan Saler i el rector de l'església del lloc, Pere Ça Ormosa, a 16 de gener de 1326. Aquesta data pot ésser també, molt probablement, la d'una nova construcció de la peixera inferior -reconstrucció que demanaria la confirmació de la sentència donada per Pere Rubei- que coincidiria amb algunes de les respostes dels testimonis de la causa de 1362, com la de Pere Forcadell que diu que Pere de Muntanyola -pare de

14.- *Ibid.*, Man. -not., 1362, n.º 3888, fol. 71 r. Aquest manual està dedicat íntegrament al plet.

15.- *Ibid.*, fol. 44

Ponç de Muntanyola- havia fet la peixera, uns 30 anys endarrera, i afegeix que abans l'aigua corria pel part de Maians; o la de Bernat Gomar que diu que la peixera ja hi era pel temps de la «gran carestia», any que s'ha de fer correspondre amb 1333 «lo mal any primer»; o Guillem Mulet que especifica que la peixera fou començada a construir per Pere de Muntanyola uns quaranta anys abans. Uns altres, en canvi, declaren que fa més de 50 anys que la peixera està feta i que mai fou canviada de lloc (16).

Tampoc coincideixen les respostes quan es parla de la destrucció de la peixera per part dels Guiribert. Però aquestes respostes em permeten saber que els antecessors de Ponç de Muntanyola, Pere i Bonanat de Muntayola, així com ell mateix tenien el molí situat sota el d'en Pere Arthau, és a dir, el molí del Petronil·lo, mentre que Guillem Bover tindria el molí del Sol (17).

Pere Arthau, Ponç de Muntayola i Guillem Bover, juntament amb altra gent de Sant Gallart estaven obligats a ajudar a preparar la peixera i els canals a Bernat i Pere Guiribert; si no ho feien així, aquests els podien fer tancar, o millor dit, els paraven els molins, al treure'ls les nadilles (18). Un dels testimonis, Arnau Loreta, del molí vell de Sant Gallart, declarà que Pere Guiribert va fer treure les nadilles del seu molí mentre que Berenguer Queralt, parent de Pere Guiribert, diu com ell, per manament del noble Dalmau Queralt, va treure les nadilles del molí d'Arnau Loreta (19).

Així doncs, veiem que mentre el molí d'en Bonfiyll s'acostumava a donar en arrendament per un any -quan era propietat del Convent de Santa Maria de Bell-lloc - els altres molins de la riera de Santa Coloma eren donats en emfiteusi i, a excepció del molí d'en Guiribert que sembla passar de pares a fills i que juntament amb el molí d'en

16.- *Ibid.*, fols, 60, 63r-64r i 64r-65r (es refereix a Guillem Mulet, major de dies).

17.- PALAU I RAFECAS, *Ibid.*, pàgs. 20-21. El molí del Petronil·lo està situat a 10 metres del molí d'en Pocarull.

18.- Josep NUET I BADIA, *Notes sobre els molins fariners de la Vall de Llermena* (1) a «Muntanya». Any XCVIII, juny 1974, n.º 673. C.E.C. pàgs. 110-123, i Jordi BOLÓS I MASDAUS, i Iñaki PADILLA LAPUENTE *Un molí d'origen medieval: el Molinet de Navel*, a «Quaderns d'estudis medievals», n.º 1, maig 1980. pàgs. 49-55, ambdós estudis per al funcionament i utilització dels molins fariners d'aigua; per a llur equipament veure, Augustí ALTISENT *Equipament d'un molí hidràulic a Montblanc, el 1686 a* «Boletín Arqueológico», época IV, fasc. 113-120, 1971-1972, pàgs.357-365.

19.- A.H.P.T., Santa Coloma de Queralt, Manual notarial, 1362, n.º 3888, fols. 57v-59v i 65r-66r.

Pere Arthau era del senyor de Queralt, canviaven sovint de mans. Desconeixo, per manca de documentació, en canvi, a qui pertanyien els molins d'en Muntanyola i d'en Guillem Bover.

II MOLINS FARINERS DE LA RIERA DE SANT GALLART

En el terme de Sant Gallart, entre la vila i la riera del mateix nom, estan edificats els molins número 6 i número 7 del catàleg de Salvador Palau ⁽²⁰⁾. El de dalt -situat a 500 metres de la riera- anomenat molí vell, i el de baix molí nou. Mentre que del primer ens ha pervingut ben poca cosa, tan sols les parets, del molí nou, en canvi, actualment podem veure l'edifici, la casa, la bassa d'amples dimensions, i els recs o canals que hi conduïen l'aigua, un d'ells provinent de les Fonts de Sant Gallart, mentre que l'altre duia l'aigua de la resclosa «Gorg d'en Roca» també, encara que no en faci esment Palau i Rafecas, aquest segon canal portaria aigua de la bassa del molí vell a la bassa del molí nou.

El molí de dalt rebia «sense cap mena de dubte, aigua del molí n.º4, o «molí de Petronillo», trobant-se uns centenars de metres de sèquia entre l'un i l'altre» ⁽²¹⁾, i es pot també veure el rec que unia els dos molins.

Als segles XIII i XIV, ambdós molins eren propietat del monestir de Santes Creus. No eren aquests els únics dominis que el monestir del Gaià tenia en el terme de Sant Gallart. L'any 1179 va fer testament Albert de Queralt i entre les seves disposicions legà al monestir la meitat del senyoriu del Castell de Sant Gallart. Les adquisicions realitzades pel propi cenobi i altres donacions dutes a terme per la família Queralt feren que a partir de l'any 1284 el monestir rebès a Sant Gallart les tres quartes parts del delme ⁽²²⁾.

A les darreries del segle XIII, més concretament el 10 d'abril de 1273 ⁽²³⁾, era donat en emfiteusi el molí de dalt; l'establiment diu: «... Nos frater Januarius dictos abbas sanctarum Crucium et frater Ber-

20.- PALAU I RAFECAS, *Ibid.*, pàg. 21.

21.- PALAU I RAFECAS, *Ibid.*, pàg. 21.

22.- Eufemià FORT I COGULL *El senyoriu de Santes Creus*, Barcelona 1972. (Fundació Salvador Vives Casajuana), pàgs. 248-253.

23.- A.H.P.T., Santa Coloma de Queralt, Manual de F. Olivar, 1387, n.º3917, fols. 22v-24r.

nardus prior et frater Johanis de Valcano, sellerarius maior eiusdem per nos et conventum nostrum presentem atque futurum damus et stabilimus tibi Januario Loreta et uxori tue Blanche et filio vestro Arnaldo et vestris heredibus et successoribus in perpetuum quoddam molendinum nostrum que vos iam pro nobis tenebatis in terminio de Sancto Galardo...». El molí és donat amb els seus recs, caps recs, edificacions, terres, peixera i altres drets pertinents al molí, així com les millores que s'hi puguin fer. I, tal com succeïa amb el molí d'en Guiribert, aquest estava ja en mans de la família Loreto. Per l'establiment, Gener Loreta havia de pagar 70 sous, moneda de tern de Barcelona; el cens anual que rebria el monestir cada any per la festa de Sant Pere i Feliu era d'onze mitgeres de blat, meitat d'ordi i meitat de forment.

No torno a trobar el molí fins l'any 1387, que era en poder d'Arnau Loreta com a emfiteuta i del monestir de Santes Creus que continuava tenint-ne el domini directe.

Aquest, però, no fou el cas del molí nou. La primera data en què el tinc documentat és el 23 de novembre de 1357 ⁽²⁴⁾. Segons aquest document el molí havia estat atorgat en emfiteusi pel monestir de Santes Creus a Arnau Morató i a la seva dona Dolça -en el mateix document se l'anomena també Sanxa-; aquests havien deixat de pagar el cens durant nou anys, la qual cosa féu que el molí tornés al monestir, que el posà a subhasta en la vila de Cervera; i el molí amb els horts, mola, i els altres estris, drets i pertinences, fou venut a Arnau Llorenç, jurisperit de Santa Coloma de Queralt, pel preu de 390 sous. D'aquesta quantitat, al monestir, com a censatari, li corresponien tan sols 285 sous. Arnau Morató i la seva muller resten obligats a satisfer els cens endarrerits, i el monestir de Santes Creus concedeix a Arnau Llorenç la utilització de qualsevol dret necessari per tal d'obligar-los a satisfer el deute.

Vers l'any 1377-1378, Arnau Llorenç venia el molí a Guillem Romeu, data que dedueixo a partir de la declaració de Montserrat Mullerat, durant el plet de 1387, on afirma que feia deu anys que Guillem Romeu va comprar el molí a Arnau Llorenç ⁽²⁵⁾. L'any 1361 el molí era encara propietat d'en Llorenç, ja que hi ha dos documents on està inclosa la reclamació d'una certa quantitat -no s'estipula la quantia entre Arnau Morato i Arnau Llorenç, de quan el pri-

24.- A.H.P.T., Santa Coloma de Queralt, Manual notarial, 1357, n.º 3951, fols. 32r-34r.

25.- A.H.P.T., Santa Coloma de Queralt, Manual de F. Olivar, 1387, n.º 3917, fol. 12.

mer li vengué el molí. És curiós que en cap dels dos escrits, un datat el 27 de setembre de 1361 i l'altre el 29 de novembre del mateix any, no es faci esment que fou el monestir de Santes Creus qui efectuà la venda ⁽²⁶⁾.

L'any 1387, Guillem Romeu acusà Arnau Loreta, del molí vell de Sant Gallart, de negar-li l'aigua de la seva bassa i per tant el «dret de boixarrera» que els del molí deien tenir en la bassa del molí de dalt. El plet durà dos anys, a l'igual que la causa entre els molins de la riera de Santa Coloma, i, com en aquesta, es desconeix la sentència. Tanmateix es pot establir quines eren les relacions entre ambdós molins ⁽²⁷⁾.

Una desviació de la sèquia, per on passava l'aigua de la riera des de la resclosa de «l'escorxador» fins al molí del Sol, conduïa l'aigua del molí del Petronillo fins al molí vell de Sant Gallart; aquí, després de ser utilitzada com a força motriu, l'aigua sortia per la mina de desguàs cap al molí nou. Així doncs, la condició necessària perquè l'aigua anés passant d'un molí a l'altre era que el molí superior molgués; si no, l'aigua romandria estancada a la respectiva bassa. La solució emprada en aquests casos era l'ús del «dret de boixarrera», causa del plet entre els dos molins de Sant Gallart.

Pròpiament, el «dret de boixarrera» consistia en el fet que el molí de sota tingués una boixarrera o forat en la bassa del molí de dalt per on pugués agafar l'aigua necessària per a poder moldre. Aquest forat es tancava mitjançant una post de fusta o trestallador. Jaume de Cortadell, notari públic i escrivà de la causa entre Guillem Romeu i Arnau Loreta, enviat per la Cort, inspeccionà la boixarrera en presència dels interessats i de Pere Mullerat de Sant Gallart i de Berenguer Ponç, senyor del Castell de Pontils, tot i descrivint la boixarrera per la part interior i exterior de la bassa. A la part interior d'aquesta, vers el cup, es veia un clot dins el qual hi havia la boixarrera que havia estat clausurada amb fang de la bassa. Aquesta feia un pam i mig de llarg i mig d'ample, poc més o menys. Per la part exterior, hom hi veia un forat quadrat per on sortia abans l'aigua que tenia aproximadament un pam de llarg i més de mig pam d'alçada ⁽²⁸⁾.

26.- A.H.P.T., Santa Coloma de Queralt, Manual notarial, 1361-1362, n.º 3884, fols. 55v. i 74v. a i b.

27.- A.H.P.T., Santa Coloma de Queralt, Manual de F. Olivar, 1387, n.º3917, manual que recull el plet de Sant Gallart.

28.- *Ibid.*, fol. 18.

A canvi d'agafar l'aigua de la bassa del molí sobirà per la boixarrera, els del molí inferior ajudaven a escurar aquella «mig a mig», segons declaració de Dolça, vídua de Pere de Queralt de Santa Coloma, que havia vist obrir-la a la seva mare quan tenien el molí nou. Francesc Llorenç, fill d'Arnau Llorenç, jurisperit, també ho havia vist fer al seu pare, i així mateix ho afirma Jaume Llorenç de Montblanc que durant tres anys havia tingut el molí, quan era d'Arnau Llorenç, i que ell havia utilitzat d'aquest empriu, o Montserrat Muylleat que, a més de Jaume Llorenç, l'havia vist obrir a Sanxa Morato. És interessant el testimoni d'Arnau Llorenç de Sant Antoni que tingué també el molí d'Arnau Llorenç, que diu que l'obrien perquè «en Loreta avie feyta companya ab Lonrat na.r Arnau Lorenç, savi en dret de Santa Coloma que lo blat que guanyassen ab dos los molins que fos entretuyt i per aquesta raho diu que ha oyt dir que la obrien per tant que aguesen mayor proffit» (29).

D'aquestes declaracions i altres, que no especifico perquè serien repetitives, se'n desprèn que els del molí nou feien ús de la boixarrera quan el molí vell no molia, i, a canvi, ajudaven a netejar la bassa d'aquest i que això es feia en temps de n'Arnau Morato i n'Arnau Llorenç, però no hi ha testimonis que afirmen que es fes quan el molí era de Guillem Romeu ja que la boixarrera havia estat tancada.

Tant pel que fa relació als molins de la riera de Santa Coloma com als de Sant Gallart, veiem com hi ha molta mobilitat dels emfitèutes i dels arrendataris del molins, mentre que hi ha una certa permanència o immobilitat dels senyors directes dels mateixos. Cal també ressaltar el fet que les tres querelles, aparegudes al llarg d'aquesta comunicació, vénen motivades per problemes d'aigua, element vital per al funcionament del molí. Al voltant de l'aigua existien tota una sèrie de prestacions o servituds entre els molins, -sense tenir en compte de qui eren propietat-, que no estaven estipulades ni en els establiments ni en les vendes, però que tenien força, ja que eren part del costum del lloc, «veu comuna», i que al mateix temps, en no estar convenides en els contractes, eren causa de contínues querelles (30).

29.- *Ibid.*, fols. 36v-37v, 56v-57v, 46r-51v, 32r-35r i 58r-59r.

30.- Jean Pierre CUVILLIER *La propriété de l'eau et l'utilisation des ouvrages hydrauliques dans la Catalogne médiévale (XIIIe et XIVe siècles). Essai d'Histoire économique et sociale* a «Scriptorium Populeti-3». (Miscel·lània Història Catalana. Homenatge al Pare Jaume Finestres, Historiador de Poblet), Abadia de Poblet 1970, pàgs. 243-258.

